

Na meji med vezljivostjo in (obvezno) družljivostjo

Andreja Žele

Prispevek obravnava najpogostejša nihanja med vezljivostjo in družljivostjo v okviru orodniške rabe in rabe prislovov načina. Predstavljena in utemeljevana so merila ločevanja med vezljivostjo in družljivostjo v teh najbolj mejnih primerih.

Ključne besede: vezljivost, družljivost, orodniška vezava, prislovno določilo načina

On the boundary between valency and (obligatory) optionality

This article examines the most frequent variations between valency and optionality in relation to instrumental usage and usage of adverbs of manner. It presents and substantiates principles for distinguishing between valency and optionality in the most borderline examples.

Key words: valency, optionality, instrumental government, adverbial modifier of manner

0 Pogoj za vezljivost je konkretni predmetni udeleženelec, ker se samo z njim med dejanjem/dogajanjem (izraženim s povedjem) in predmetnostjo oz. bitjem (izraženim z udeležencem) vzpostavi tudi primarno prostorsko razmerje – posredni dokaz za to so vezljivi prostorski prislovi oz. vezljiva prislovna določila kraja; če je ta konkretni udeleženelec ob glagolu s konkretnim pomenom v povedku, slovnično govorimo o vezljivem predmetu, če pa je konkretni udeleženelec ob glagolu s splošnim oz. zelo splošnim pomenom, slovnično lahko govorimo o vezljivem prislovnem določilu načina, npr. *obrusiti s brusnim papirjem* (s čim?): *obdelati z brusilko* (kako?), *odpeljati se z avtobusom* (s čim?): *odpraviti se z avtobusom* (kako?) ipd. Nekaj drugega oz. nevezljivo nasprotje temu so primeri tipa *iti s strumnim korakom / strumno*, *peti s sladkobnim glasom / sladkobno*, ki jih v eni izmed novejših monografij o orodniku obravnava tudi O. Uličný (2000: 51). Prav znotraj prostorskih določil, ki so v okviru prislovnih določil najboljše skupina, pa lahko poudarimo razmerja med vezljivostno obveznimi prislovnimi določili in nevezljivimi prislovnimi dopolnili, npr. *Živi doma / Gre domov* (nasproti npr. *Kmetuje doma / Staršem so pripeljali otroke nazaj domov*).

Meja in tudi križanje med vezljivostjo in družljivostjo je v okviru udeležencev, ki izražajo sredstvo, orodje ali način – *s čim* in *kako* nekaj ustvarjati ali upra-

vljati nudi več tako nejezikovnih kot jezikovnih možnosti.¹ Pogoj za vezljivost je, kot že rečeno, tudi konkretna (denotatna) pomenskost udeležencev in konkretna pomenskost glagolov – vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost namreč hkrati pomeni spremembo iz predmetne (prave udeleženske) vezljivosti v prislovnodoločilno vezljivost in vsak pomenski odmik glagolov v oslavljeni pomen hkrati pomeni odmik v povedkovo/določilno vezljivost, npr. *delati z dletom/krampom*, *delati strojno* (kako? = zaradi velike splošnopomenskosti glagola je to lahko povedkova oz. povedkovodoločilna vezljivost) *nasproti rezljati z dletom / strojno / laboratorijsko / v laboratoriju* (s čim? = z dletom = predmetna vezljivost, kako? = strojno = prislovnodoločilna vezljivost, kje? = prislovnodoločilna vezljivost);² tudi in še zlasti z vidika udeležencev je nujni pogoj za vezljivost konkretna (predmetna ali vsebinska) pomenskost udeležencev, npr. *delati z dletom*, *delati z besedilom*,³ nasproti nevezljivi abstraktni pomenskosti udeležencev (navadno so to lastnostne okoliščine), npr. *delati z veseljem / veselo*.⁴ Z vidika udeleženskosti in vezljivosti so posebnost t. i. sestavljeni udeleženci, ki združujejo udeleženski vlogi vršilec/nosilec dejanja in način dejanja – najtipičnejši primeri so človek – delujoči del telesa, npr. *Tone to dela ročno / pametno / z glavo*, *Toneta boli glava / Toneta boli v trebuhu*, ki omogočajo soobstoj osebkove/predmetne vezljivosti in prislovnodoločilne vezljivosti (krajevne ali načinovne).

¹ Na konkretno, tj. na razmerno-prostorsko povezanost orodja in načina v različnih jezikoslovnih kontekstih opozarja tudi sodobnejše rusko jezikoslovje (Muravenko 1998: 77) s pripombami kot *orodje je lahko sestavina načina dejanja oz. tudi povedje z vključenim načinom dejanja ima vezljivo orodje dejanja*.

² V zadnjih desetletjih je pri nas na pričakovano odločilno pomensko soodvisnost povedkovo udeleženskega razmerja tako s skladenjskobesedotvornega kot s skladenjskopomenskega vidika opozorila A. Vidovič Muha. V Slovenskem skladenjskem besedotvorju (SSB: 63–64) je poveden komentar: »Zlasti če je samostalniki pojmovni, precej teh [podstavnih – A. Ž.] glagolov sili v primično razmerje: *silobran < to, da se brani s silo / v sili* [...]; v teh primerih seveda nimamo opravka z orodniško vezavo. Morda so še nekoliko dvoumni primeri kot *strojepis < to, da pišejo s strojem*, kjer bi orodniški predmet lahko zamenjal prislov *strojno*.«

³ Tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju se v tovrstnih primerih govori o prislovnem določilu orodja/sredstva. V slovenskem jezikoslovju o »prislovnem določilu sredstva in orodja« (Toporišič 1982: 77–78; 2000: 623; SSB: 69; Sgall 1986: 128–129; »určení doprovodu, vyjadřované primárně předložkovým pádem«; »určení nástroje«, určení látky/materiálu«, »určení prostředku transportu«, Grepl. Karlík 1998: 253–254, 283–284). V češki slovnici (MČ 3: 50–51, 61–62, »způsoby vyjádření nástroje činnosti«) se možna vezljivost prislovnih določil načina potrjuje z ugotovitvijo, da povedkova vezljivost lahko zahteva tudi prislovna določila načina, ki so besednovrstno največkrat predložne samostalniške zveze.

⁴ Tudi po češki jezikoslovni tradiciji, npr. po M. Greplu in P. Karlíku idr. (v knjigi *Skladba češtiny*, 1998), lahko po eni strani govorimo o valenčnih prislovih (»adverbiální (přísllovečný) komplement«, 252), po drugi strani pa v zvezi s prislovnimi dopolnili o nevezljivih dopolnjevalnih lastnostnih okoliščinah oz. o lastnostnih modifikatorjih, ki glagolske pomene dopolnjujejo oz. pomensko določajo navznoter, in zato ne delujejo v smislu glagolske intence oz. valence navzven.

V okviru možnih vezljivih prislovnih določil načina je treba poudariti, da imajo bolj navadno obvezno načinovno prislovno določilo glagoli ravnanja, stanja (nastopa stanja), poteka/procesa in premikanja s poudarjenimi pomenskimi sestavinami 'vedenja' ali 'razmerja'; predvsem 'razmerje' napoveduje udeležensko vlogo 'razmerja dejanja'; obe poudarjeni sestavini 'vedenja' in 'razmerja' s skupno nadsestavino 'odnosa' pa napovedujeta in vključujeta obvezen način, ki lahko 'vedenje' in 'razmerje' opredeli in izrazi z navadno nevezljivo lastnostno (kakovostno, kolikostno, vzročnostno) okoliščino,⁵ *Zadnje čase se zanimivo oblači, veliko poje in obzirno ali preventivno molči*, ali pa v označitev razmerja vključi (predložno ali pretvorbno) konkretno sredstvo ali orodje, prostor ali čas, npr. *Največkrat potuje z vlakom, Rezbari strojno, Zdravi se doma, Časopis prihaja mesečno* (vprašalnice za slednje povedi so *kako?*, *kje?*, *kdaj?*).

Samo potrditev besedilnosti vezljivosti so izsamostalniška prislovna dopolnila, ki skladenjskopomensko navezavo z glagolom vzpostavijo z impliciranim udeležencem (v prvotni povedkovodoločilni vlogi), ki v prislovnodoločilni vlogi glagolu prisoja zlasti vrstnost, npr. *Včasih je tekmovalno smučal, danes pa smuča le ljubiteljsko*,⁶ *To se upravlja daljinsko ali ročno*;⁷ uvajanje medpomenskopodstavnosti oz. medpropozicijskosti prislovnih dopolnil je hkrati tudi uvajanje besedilne skladnje.⁸

⁵ Bolj posebnost oz. izjema kot kaj drugega so redki glagoli stanjskega razmerja/odnosa tipa *obnašati se / vesti se neprimerno*, kjer je tako v slovenščini kot v češčini, npr. *Eva se chovala vzorně* (MČ 3: 50, Grepl – Karlík 1998: 255), potrjena vezljiva lastnostna okoliščina, izražena z vezljivim prislovnim določilom načina.

⁶ *Včasih je tekmovalno smučal* lahko razvežemo v *Včasih je smučal. Bil je tekmovalec* in v slednji povedi je *tekmovalec* v vlogi t. i. povedkovega aktanta oz. povedkovega udeleženca, ki ga češka slovnica poimenuje tudi »kopredikátový komplement«, uvaja pa povedkovodoločilno vezljivost. Vsekakor primer potrjuje besedilnost vezljivosti.

⁷ Meja med neudeleženskimi izpridevniškimi prislovi in izudeleženskimi (izsamostalniškimi) prislovnimi zvezami ali pretvorbami je razlagalno nakazana v slovarskih razlagah Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ta so npr. pri slovarski iztočnici *delati*, neudeleženski izpridevniški prislovi lahko vključeni v pomenske razlage: 'kazati do česa določen odnos, ki se izraža zlasti v dejanjih' *grdo/prav delati z knjigami*, 'izpolnjevati, opravljati kako nalogo' *uspešno/pridno/veselo delati < delati in biti uspešen/priden/vesel*, pri iztočnici *gledati* – 's pogledom izražati kaj' *grdo/prijazno/lepo gledati*, 'imeti določen odnos do česa' *čisto drugače gledati na svet*, pri *jemati* 'imeti določen odnos do česa' *jemati kaj resno, tragično*, pri *misлити* 'imeti pozitiven ali negativen odnos do koga, česa' *Dobro, slabo misli o meni*. Izudeleženski prislovi oz. prislovne zveze pa so označeni s pomenskimi razlagami 'zavestno uporabljati telesno in duševno energijo za pridobivanje dobrin' *umsko/ročno delati < delati z umom / delati na roko*, 'opravljati delo na določenem področju', npr. *kulturno/politično delati < delati v kulturi/politiki*.

⁸ Vse to potrjuje, da mora vsak skladenjski slovar biti vezljivostno-kolokacijski slovar – le tako lahko zajame čimbolj pristno živo rabo, ki se navezuje tudi na nadpovedno oz. besedilno skladnjo.

1 Merila pomenskosti udeležencev in glagolov pri vezljivih prislovnih določilih načina

Za vezljivost prislovnega določila načina je v nadaljevanju treba eksplicitno poudariti postaviti nekaj izhodiščnih meril pomenskosti udeležencev in glagolov. Konkretizirani glagolski pomen v povedku omogoča zlasti predmetno vezljivost, raba posplošenega pomena pa predmetno (pretežno orodniško) vezljivost (orodja ali sredstva) spremeni v prislovnodoločilno vezljivost načina (uporabe tega orodja ali sredstva), npr. *obžagati z motorko* : *obrezati z motorno žago* : *oklestiti z žago / s sekiro* (s čim? = predmetna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (kako? = prislovnodoločilna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (je v smislu pretvorb *obžagati/obsekati* lahko tudi povedkovodoločilna vezljivost ob pomensko oslABLJENI rabi glagola).⁹ Torej vsaka možna besedotvorna vključitev udeleženca v glagolski pomen tipa *obžagati/obsekati* kaže tudi na možno oslABLJENO rabo glagola *obdelati*, in hkrati na njegovo splošno oz. širokopomensko rabo, ki dopušča vezljivost različnih orodij in sredstev v smislu načina ravnanja, ker ne zamejuje uporabe orodja in sredstva na samo določeno orodje/sredstvo v konkretno predmetno vezljivost.

Samo udeleženci s konkretnim (tj. denotativnim in hkrati referenčnim) pomenom,¹⁰ ki so neposredno ali pretvorbno vključeni v stavčno skladnjo, lahko uvajajo vezljivost.

1.1 Prislovna določila načina med vezljivostjo in obvezno družljivostjo

Meja med vezljivostjo in družljivostjo pri prislovnih določilih načina je glede na stopnjo pomenske konkretnosti udeležencev za izražanje orodja, sredstva ali načina zelo prehodna.¹¹

Ta prehodnost med vezljivostjo in družljivostjo je še najbolj razložljiva s t. i. vrstnimi (izsamostalniškimi) prislovi. Vrstni prislovi (SLP: 76–77) so pretežno, glede na samostalniški izvor – pretvorbno vključujejo tako delovalnike (*računalniško, radijsko, medijsko*) kot okoliščine (*ambulantno, tovarniško, laboratorijsko*), – izudeleženska obpovedkova prislovna določila, npr. *To obdeluje samo strojno*,

⁹ Med splošnostjo in oslABLJENOSTJO pomena določenega glagola je zelo tanka meja oz. prehod. V ruskem jezikoslovju je utrjeno ločevanje med predmetnimi in povedkovimi udeleženci, tako da se tudi skladenjskopomenska bližina orodja/sredstva dejanja in načina dejanja razločuje tako, da je orodje/sredstvo dejanja v vlogi predmetnega udeleženca, način dejanja pa označuje t. i. povedkov udeleženec, ki je del povedkovodoločilne vezljivosti (Muravenko 1998: 77).

¹⁰ O tem Daneš (1987: 55), ki udeležence deli na tiste, ki imajo denotativni, referenčni in konkretni pomen, in na druge, ki so nendenotativni, nerefrenčni in abstraktni.

¹¹ Na to je z izhodiščnega vidika skladenjskopomenske sorodnosti jezikov opozorjeno tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju (SSB: 63–64, 69; MČ 3: 116; Daneš 1987: 49, 55, 93). A. Vidovič Muha (SSB: 69): »Med prislovna določila načina spada tudi prislovno določilo sredstva in orodja (glagolskega) dejanja [...]; dokaz, da gre dejansko za prislovno določilo in ne za orodniški predmet, je vsaj v hipotetični pretvorbi predložnega prislovnodoločilnega samostalnika v izprislovno določilo: *elektrošok* < *to, da šokira z elektriko* > *električno šokira* ipd.

Že večkrat so ga samo ambulantno zdravili, Dela honorarno, Politično in kulturno deluje ipd.; če sta prva dva primera lahko vezljiva, sta slednja lahko samo družljiva.

1.1.1 T. i. sestavljeni udeleženci so zaradi dvojne udeleženske vloge tudi dvojna vezljivostna posebnost, ker navadno zaradi njihove visoke stopnje vršilskosti en sestavni del udeleženca prevzame vodilno udeležensko vlogo vršilca/nosilca dejanja, drugi sestavni del udeleženca pa je v vlogi vezljive okoliščine načina dejanja, npr. *Božal ga je z očmi* (kako? ⇒ z očmi) – v teh primerih možna pretvorba *Njegove oči so ga božale* samo še potrjuje del telesa oz. organ kot delujoči del osebk; sicer delujoči osebki del v orodniku obravnavamo kot kvazivezljivost delnega (telesnega) delovalnika, npr. *Mahal je z roko* (kako? = kvazivezljivost) se tako pomensko in slovnično razlikuje od *Maha z robcem* (s čim? = prava vezljivost). V tovrstnih primerih J. D. Apresjan (1995: 129, 165) govori o osebki vezljivosti (*sub'ektnaja valentnost*), ki vključuje 'osebo' in 'vršilskost'.¹² Za protitež sestavljeni 'vršilskosti' prek zgleda *Naprava melje brez električnega priključka* lahko dodamo sestavljeno 'sredstvenost', po Apresjanu (1995: 165) *ob'ektnaja valentnost*, v npr. *Kolesari kar brez balance*, kjer je podrejena sestavina, npr. *električni priključek* ali *balanca*, vezljiva okoliščina orodja; podobni zgledi s sestavljenim udeležencem v vlogi predmeta oz. prizadetega z dejanjem so še npr. *Napravo krmili /zgolj na njeni armaturi/, Dotok plina v plinovod uravnava /z ventili/ ipd.*

1.1.2 Povedkove udeležence in z njimi tudi (pomožno) povedkovodoločilno vezljivost opravičujejo primeri, kjer sicer vsebinski udeleženec pomenskoskladenjsko tudi natančneje lastnostno oz. načinovno opredeljuje povedkov glagol, npr. iz športa *On plava kravl in metuljčka* (nasproti že lastnostno rabljenim *On drsa posamezno / v paru < drsati kot posameznik / drsati s kom v paru*). Poleg tipičnih primerov s športnega področja so še primeri tipa *govoriti slovensko*.

Tudi povedkovi udeleženci se delijo na povedkove delovalnike (s konkretnim/denotatnim pomenom – po J. D. Apresjanu je to 'nemotivirana obvezna vsebinska vezljivost'), npr. *hekersko delovati, izvidniško se gibati*, in povedkove okoliščine (z abstraktnim/nedenotatnim pomenom), izražene z izpridevniškimi prislovi, npr. *dobro kuhati, lepo slikati* ipd.¹³

1.1.3 Predložnosklonska raba

Tožilniško določilo lahko izraža združevanje prizadetega predmeta in (pritrjenega) sredstva dejanja, npr. *brisati čevlje ob krpo* (v nasprotju s tipičnim sredstvom dejanja *brisati čevlje s krpo*). Rodilniško določilo ima lahko tudi udeležensko vlogo

¹² F. Daneš (1987: 89sl.) t. i. sestavljene udeležence z navadno dvema udeleženskima vlogama komentira kot primere, ko se povedki z isto pomensko formulo povedja (SF – sémantická formule) razlikujejo glede na t. i. izbirne/selektivne pomenske težnje udeležencev (»selekcni sémantické tendence participantů«).

¹³ V. S. Hrakovski (1985: 5–8) ima 'konstrukcije s povedkovimi delovalniki' (»konstrukcii s predikatnymi aktantami«), izpridevniški prislovi pa so predstavljeni tudi kot 'konstrukcije s širšim obsegom' oz. kot 'konstrukcije s povedkovo okoliščino' (»konstrukcii s predikatnym sirkonstantom«).

orodja, s katerim se prosto upravlja, npr. *streljati iz puške, polivati iz vedra* ipd. Pri dajalniških določilih prevladujejo glagoli s pomenskimi sestavinami ciljnosti, ujemanja in nasprotovanja.

(1) O vlogi orodnika v domačem in tujem jezikoslovju

S splošnoslovanskega oz. primerjalnoslovanskega vidika je treba pripomniti, da je v slovenščini (poleg lužiške srbščine) nujna uporaba predloga oz. predložnega glagolskega morfema. Za osnovni in izhodiščni pomen je označen spremstveni pomen.¹⁴

Razlika med sredstvom dejanja (Sd) in orodjem dejanja (Od) je ta, da Sd pri dejanju spreminja tudi svoje lastnosti oz. za uresničitev določenega dejanja lahko prispeva del sebe, Od pa tudi po koncu dejanja ostaja nespremenjeno. Sredstvo in orodje dejanja imata kot določili tudi z vidika strukturnoskladenjske hierarhije različni oblikoslovnoskladenjski vlogi, npr. *šivati hlače s črno nitjo na šivalnem stroju* ipd. Sicer pa so ob procesnih in dogodkovnih glagolih premikanja¹⁵ lahko trdimo, da pomen prevoznega sredstva navadno združuje sredstvo in mesto dejanja (Sd ∩ Md), npr. *peljati se z avtobusom* (Apresjan 1995: 128, 140). Prvotno orodniško sredstvo dejanja zaradi lastne aktivnosti oz. izvornosti dejanja lahko po metonimični/metaforični pretvorbi nastopa tudi v vlogi osebk. Navadno je to tehnični pripomoček, stroj ali naravna sila, še najbolj navadno pa je prevozno sredstvo, npr. *Pripeljal se je z avtobusom > Avtobus ga je pripeljal* (Páleš 1990: 35); pretvorbena zmožnost sredstva dejanja (Sd), da lahko nastopa v osebki vlogi, ga (vsaj pogojno) uvršča v vezljivostno polje glagolov premikanja.

Udeleženska razmerja med vršilec dejanja (Vd) ali družilnikom (Dd) in orodjem (Od) so izražena v zgledih kot *Se je odpeljal/je kopal / s prijateljem / s psom / z lopato* ('On in prijatelj/pes sta se odpeljala' / 'On in prijatelj sta kopala,

¹⁴ F. Kopečný (1973: 246–249) orodniški spremstveni pomen označuje tudi s slovenskimi zgledi kot *Kdor se z volkovi pajdaši, mora z njimi tuliti; potovati s kom, s praznimi rokami priti*. V okviru spremstvenega pomena izpostavi predvsem izražanje vsebine, npr. *hrnec s vodo* ('lonec z vodo'), *lopata s držadlem* ('lopata z ročajem'), *bogat z žitom*, in izražanje načina, ki je predstavljeno predvsem s pojmovnimi samostalniki in s telesnimi deli, npr. za slovenščino *s strahom pogledati kam, s praznimi rokami priti*. V tesno povezanost s spremstvenim pomenom postavi tudi izražanje sredstva in orodja, kjer so tudi samostalniki s pomeni telesnih delov, npr. *s palicami biti, s kolom udariti koga, igrati se s puško: Konj se brani s krepko nogo*. Pri nas A. Bajec (1959: 107–109) v zvezi z uporabo predloga oz. predložnega glagolskega morfema *z/s* ugotavlja, da je tudi za slovanske jezike prvotna uporaba »s sociativnim instrumentalom, ki pomeni skupnost, združenje [...]«. In še pomembna pripomba pri stavčnoočlenski uporabi predložnega orodnika (Oz/s), da je vsako sredstvo nekakšna spremljajoča okoliščina in zato »[...] se ni čuditi, da je poleg golega orodnika (instrumentala) jel nastopati v takih primerih s + družilnik (sociativ) [...]«. Čeprav je opozorjeno na ločevanje med družilnikom (*tepsti se s fanti*) in orodnikom (*tepsti se s cepci*), pa niso obravnavane stavčnoočlenske razlike predložnih samostalniških zvez med *Z njim so dobili mogočnega zaveznika* (⇒ s kom? – z njim), *Vozniki se že peljejo z balo* (⇒ s čim? – z balo) : *Prišel je s praznimi rokami* (⇒ kako? – s praznimi rokami), *Z veseljem vam ustrezem* (⇒ kako?).

¹⁵ Takšno delitev glagolov premikanja povzemam po F. Danešu (1987: 88–119), v poglavju *Vzorci se slovesy pohybu*.

tako da sta zarila lopati' (možna pretvorba iz orodnika v imenovalnik izraža vršilca dejanja ali družilnika), medtem ko je primer **Lopata je kopala* dokaz, da *lopata* z udeležensko vlogo orodja (Od) zahteva tudi vršilca dejanja (Pauliny 1943). Uporabljene besede *prijatelj* (Vd/Dd), *pes* (Dd) in *lopata* (Od) so samostalniška določila, stavčnoočlensko pa predmeti.

Z vidika stavčnoočlenskosti je orodnik tisti, ki izraža najtežje določljivo razmerje med (predložnim) predmetom in prislovnim določilom/dopolnilom načina.¹⁶ Pri orodniku lahko govorimo o koliziji oz. neupravičenem prekrivanju predmetnega in prislovnodoločilnega orodnika (Uličný 2000: 20). Tako npr. med drugimi velja tudi pravilo, da če je pomen udeleženega sredstva/orodja¹⁷ namesto z orodnikom lahko izražen s še kakšnim drugim pomensko enakovrednim sklonom, je takšno sredstvo/orodje stavčnoočlensko (predložni) predmet, npr. *posuti cesto s peskom* : *posuti pesek na cesto* (pri nas o tem npr. Orešnik 1994: 42). V tem primeru je udeleženec bolj snov kot sredstvo in je zato še bolj upravičeno predmet.¹⁸ Isti orodniški udeleženec lahko glede na glagolski pomen prevzame vlogo snovi ali sredstva,

¹⁶ V drugi polovici sedemdesetih let v okviru vezljivosti v sodobni poljščini npr. D. Buttler (1976: 163–186) pri orodniku v skladijski vlogi predmeta (narzędnik w funkcji dopełnienia) z vidika glagolskega pomena govori o bližjem dopolnilu (dopełnienie bliższe), tj. o obveznem določilu. Za orodnik v skladijski vlogi prislovnega določila (narzędnik w funkcji okolicznikowej) pa z vidika glagolskega pomena govori o okoliščinskih pomenskih razmerjih (określone znaczenie relacyjnej) in o slabi vezavi (slaba rekcja). V poglavju o predložnih zvezah – Konstrukcje przyimkowe (187–215) – v primerih predložnega glagolskega morfema ali (predložnega) predmeta govori o 'predložni vezavi glagola' (*reakcja przyimkowa czasowników*), pri predložnih prislovnih določilih pa o okoliščinski vezljivosti (*określona walencja*). Orodnik kot (predložno)sklonsko določilo, ki označuje prehodni tip med vezljivostnimi in nevezljivostnimi stavčnimi členi, natančneje in primerjalno uporabno tudi za slovenščino obravnava *Mluvnice češtiny 3: skladba* (MČ 3: 190–192). – J. Dular (1982: 191) navaja, da so ob orodniku najpogostejši predložni morfemi *z/s, za, pred, med, nad*. Za predmetno stavčnoočlensko vlogo orodnika J. Dular navaja pogoje: (a) orodnik izraža prizadeti predmet pri glagolih številnih pomenskih skupin (npr. glagoli, ki vežejo telesne dele (*vrzeti z očmi/z glavo*), glagoli, ki se vežejo samostalniki, kot npr. *ravnati s strojem*); (b) orodnik izraža vsebinski predmet pri glagolih tipa *ukvarjati se s tihotapstvom, obirati se z odhodom* ipd.; (c) orodnik izraža razmerni predmet pri glagolih, ki izražajo solidarnost ali podobnost, npr. *potrpeti z ljudmi, primerjati se s sorodnico* ipd.

¹⁷ Za **sredstvo** in **orodje** dejanja SSKJ v pomenskih razlagah uporablja tipski oznaki **naprava** (za večje, sestavljeno) in **priprava** (v ožjem pomenu tudi: orodje; za manjše, enostavnejše). Izraz **sredstvo** je nadpomenka za napravo in pripravo (ki vključuje tudi orodje in je namenjena za določeno delo). Tipski oznaki **orodje** in **stroj** sta v primerjavi z zgornjimi pomensko ožji, ker natančneje označujeta namenskost za določeno delo.

¹⁸ J. Orlovský (1965: 372) zagovarja pravilo, da če je orodnik zamenljiv s tožilnikom, ima skladijsko vlogo (predložnega) predmeta. Če pa orodnik ni zamenljiv s tožilnikom, ima skladijsko vlogo prislovnega določila, npr. *šúhat' nohami – šúhat' nohy* ⇒ (predložni) predmet. V slovenščini v pomenu 'drgniti' ali 'drsati' to ne gre, ker sta orodnik in tožilnik pomenskorazločevalna. Podobno še *krútit' hlavou – krútit' hlavu* (v slovenščini se v pomenih 'vrzeti, sukati, obračati' uporablja tožilnik, npr. *vrzeti glavo*).

sredstva ali prizadetega npr. *polniti kad z vodo* (snov) : *umiti kad z vodo* (sredstvo), *obmetavati ograjo s kamenjem* (sredstvo in prizadeto).

Tudi za slovenščino zanimivo po zgledu Fillmora razpravlja o orodniku Barbara Partee Hall¹⁹. Opozarja zlasti na razmerja med (a) vsebinskim predmetom v tožilniku ali orodniku (*the instrumental adverb*) in (b) orodnikom, ki izraža orodje (*the clearly instrumental*), npr. (a) *We loaded hay onto the truck, We loaded the truck with hay* ('Na voz smo naložili seno, Voz smo naložili s senom') : (b) *We loaded the truck with hay with pitchforks* (*'S senenimi vilami smo naložili voz s senom'). Ugotavlja, da bi v primeru (a) težko govorili o prislovnem določilu v orodniku (*the instrumental adverb*), ker so pomeni pod (a) pomensko zelo blizu povedku s tem, da je uporaba enkrat tožilnika in drugič orodnika pomenskorazločevalna, npr. *Na voz smo naložili seno* (⇒ 'ni nujno, da je voz poln') : *Voz smo naložili s senom* (⇒ 'voz je poln'). Pod (b) pa je jasno izpostavljeno pomensko razločevanje med orodnikom kot vsebinskim predmetom in orodnikom, ki izraža orodje, npr. **S senenimi vilami* (prislovno določilo orodja) *smo naložili voz s senom* (vsebinski predmet). Ista opažanja in isti pomenski premiki veljajo tudi za slovenščino.

Orodnik kot sredstveni predmet ali kot prislovno določilo orodja pretvorbena določata E. V. Padučeva in R. I. Rozina (1993). Avtorici ugotavljata, da orodnik izraža sredstvo, ko ostaja poved smiselna tudi po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik, npr. *Dokumente je spel s sponko* > *Sponka spaja dokumente*; če pa orodnik izraža orodje, poved po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik ni več smiselna, npr. *Dokumente je spel s spenjačem* > **Spenjač spaja dokumente*. Pretvorbe iz orodnika v imenovalnik ali tožilnik kot merilo za ločevanje med predmetnim in prislovnodoločilnim orodnikom (verjetno tudi pod vplivom Padučeve) navaja tudi D. Buttler (1976: 163–186).

V primerih kot *Ona je zagrnila okno z zaveso* : *Zavesa zagrinja okno* zaradi zmanjšanja števila skladijskih udeležencev po pretvorbi udeleženez *zavesa* združuje udeleženski vlogi vršilca in sredstva dejanja (Vd ∩ Sd). Je potemtakem sredstvo dejanja vsak leksem, ki lahko sprejme tudi vlogo vršilca dejanja? Po zgornjih primerih bi lahko odgovorili pritrdilno.

(1a) Ob polnopomenskih glagolih ravnanja/upravljanja s pomenskima sestavinama 'premikanja' in 'sonahajanja/sopojavljanja' ima orodnik skladijsko vlogo predmeta (s čim), če je glagolski pomen neposredno povezan s pomenom udeleženca. Med prvotnim glagolom in udeležencem torej ne sme biti še dodanega vmesnega premostitvenega glagola, npr. *Preti s sekiro* > v pomenu 'pretiti s telesno poškodbo' (*sekira* je tu s stališča glagolskega pomena vsebinski predmet, zato je lahko izražena tudi v imenovalniku *Preti mu sekira* v prenesenem pomenu 'Preti mu telesna poškodba'). Drugače pa je v primeru *Preti s sekiro* s premostitvenim glagolom *udariti z/s* v pomenu 'Preti, da ga bo udaril s sekiro' (*sekira* je tu s stališča

¹⁹ Gl. članek *On the Requirement that Transformations preserve Meaning* v zborniku razprav C. J. Fillmora in D. T. Langendoena (1971: 21). C. J. Fillmore (1968: 24–25) med opisom globinskih sklonov označuje orodnik kot sklon, ki izraža neživo silo ali predmet, ki je vključen v dejanje oz. ga določa glagolski pomen.

glagolskega pomena orodje dejanja (Od), zato pretvorba iz orodnika v imenovalnik na površinskoizrazni ravnini ni smiselna **Preti mu sekira* (*sekira* = 'orodje')). *Pretiti* je tu šele v posrednem odnosu s *sekiro*, zato je v tem primeru s *sekiro* neobveznovezljivo prislovno določilo načina (kako?).

Zgornji primeri samo potrjujejo, da je pri stavčnočlenskem ločevanju med (predložnimi) predmeti in prislovnimi določili potrebno poleg **slovničnega vidika** upoštevati tudi **sporočilni vidik** oz. predvsem členitev po aktualnosti. Tako npr. je pomenski poudarek na *sekira*, ko ta pomeni 'telesno poškodbo', v drugem primeru pa je pomenski poudarek na *pretiti*, saj *sekira* tu pomeni le 'eno izmed različnih orodij pri pretnji'.

Z vidika istorečja je v primeru *sekati s sekiro* izpis udeleženca *sekira* na prvi pogled čisto odveč, v resnici pa ima njen izpis pomenskorazločevalno vlogo²⁰ v pomenu 'sekati s sekiro in ne s kakšnim drugim rezilom' in je stavčnočlensko zato predmet.

Sploh pa je pomenskorazločevalna vloga stalna ob predložnomorfemskih glagolih z oslabljenim pomenskoskladenjskim pomenom, npr. *Maha s sekiro* (predmet), zato imamo v tovrstnih pomenih samo obveznovezljiva določila.

Kot (primerjalno) posebnost je potrebno omeniti orodnik ob glagolih premikanja. V okviru glagolov premikanja²¹ imamo osnovna glagola *iti* in *peljati se*,²² ob katerih je prevozno sredstvo različno stavčnočlensko vezljivo (kot prislovno določilo načina ali kot (predložni) predmet) opredeljeno. Tako se po predložni zvezi z *avtobusom* v glagolski zvezi *iti z avtobusom* vprašamo s *kako?*, ker je predložni glagolski morfem pomensko del predložnega prislovnega določila načina in zvezo lahko pomensko razgradimo v 'iti' v vozilu/avtobusu' ⇒ *iti kako?*; vprašalnico primerjalno potrjuje glagolska zveza *iti peš*. Podoben primer je *bežati s kolesom*, ki ga pomensko razložimo kot 'hitro iti' + 'biti na kolesu' ⇒ 'hitro iti, tako da si na kolesu' ⇒ 'hitro iti' kako? ⇒ *bežati kako?* ⇒ predložna zveza s *kolesom* je potencialno oz. neobvezno vezljivo prislovno določilo načina. V že omenjani glagolski zvezi *peljati se z avtobusom* pa, kot rečeno, že glagol *peljati se* vključuje pomena 'iti + biti v vozilu', tako da je *avtobus* samó natančnejša pomenska določitev vrste vozila, in zato ima stavčnočlensko vlogo (predložnega) predmeta.

1.2 Glagoli

Najširše in najobširnejše možnosti uporabe vezljivih načinovnih določil imajo splošnopomensko in oslabljenopomensko rabljeni glagolski pomeni. To tudi sicer sovпада s splošnejšo jezikoslovno ugotovitvijo, da je vezljivost načina lastna širšemu obsegu glagolov in da tudi sicer ni praktično noben način (popolnoma) neodvisen od glagola.

²⁰ Npr. v okviru glagolskih tvorjenk A. Vidovič Muha (1985: 49) obravnava tudi skladenjskopodstavno orodniško vezavo, »kjer glagolska tvorjenka poimenuje dejanje na podlagi pripomočka, sredstva, s katerim se dejanje opravlja [...]«.

²¹ F. Daneš (1987: 88–119) pri glagolih premikanja govori o pomenskih sestavinah kot: samogib. +/- (samohyb +/-), živo +/- (anim +/-), orod.+ (instr +), narav.+ (natur +) ipd.

²² Pri nas je o vezljivostnih posebnostih glagolov premikanja pisala I. Černelič Kozlevčar (1979/80), predvsem z vidika oblikovanja slovarskih pomenov in izbire ponazarjalnega gradiva.

Glagolski pomen namreč ustvari določeno udeležensko hierarhijo, posledica katere je strukturoskladenjska hierarhija med določili – med predmeti in izsamostalniškimi prislovnimi določili. Vzemimo, da sta izsamostalniška prislova *ročno* in *strojno* okoliščinski nadpomenki za delovalnike, ki označujejo orodje dejanja (Od) ali sredstvo dejanja (Sd). Če je ob istem glagolu poleg udeleženca z vlogo sredstva ali orodja smiselna uporaba izsamostalniškega načinovnega prislova *strojno* ali *ročno*, ki označuje način glagolskega dejanja, je samostalniški udeleženec stavčnočlensko (predložni) predmet, ki pomensko/predmetno natančneje določa način dejanja *strojno/ročno*. Če pa uporaba prislova *strojno* ali *ročno* ni smiselna, je takšen samostalniški udeleženec stavčnočlensko navadno del predložnega prislovnega določila načina. Glede na povedano so možne strukturoskladenjske različice z določili: *Piše (ročno/strojno) (kako?) s peresom/z računalnikom (s čim?)*, *Piše s peresom/z računalnikom (kako?)* proti dopolnilom: *Računa s svinčnikom/z računalnikom (kako?)* ⇒ prim. pog. *Računa peš*).

V nasprotju z neživimi samopremičnimi delovnimi/prevoznimi sredstvi so abstraktni pojmi kot *veselje*, *žalost* ipd. samo lastnostne okoliščine oz. neudeleženske sestavine (tj. ne spadajo v pomensko podstavo povedi), ki povedkov glagol samo lastnostno opredeljujejo – to potrjujejo pretvorbe v izpridevniške prislove, npr. *Z veseljem se je odpeljal* – *Veselo se je odpeljal*.

Ko pa ima glagolski pomen površinskoizrazno z orodniki zasedena že vsa svoja bistvena udeleženska mesta kot so vršilec dejanja, prejemnik in prizadeto z dejanjem, npr. *S sosedi (družilnik) so založili klet (prejemnik) s premogom (prizadeto) z lopato (okoliščina)*, sta sredstvo ali orodje lahko samó okoliščinski dopolnili.

Udeležensko hierarhijo oz. hierarhijo udeleženskih vlog v stavčni povedi potrjuje tudi Fillmorova teorija o globinskih sklonih in sklonskih razmerjih,²³ ko npr. osebek enkrat izraža vršilca dejanja (a), drugič pa orodje dejanja (b). V primeru, ko sta v povedi obe udeleženski vlogi, pa je osebek vršilec dejanja (c): (a) *John broke the window* ('Ivan je razbil okno') : (b) *A hammer broke the window* ('Kladivo je razbilo okno') : (c) *John broke the window with the hammer* ('Ivan je razbil okno s kladivom'). In ker osebek lahko označujeta (po Fillmoru) dva različna globinska sklona (agentiv = pobudnik/vršilec glagolskega dejanja, je živo bitje : instrumental = sredstvo/orodje, je neživa sila ali predmet, ki povzroča glagolsko dejanje ali stanje), ju tudi ni mogoče povezati v priredno zloženi osebek, npr. *John and hammer broke the window* ('Ivan in kladivo sta razbila okno'). Dokaz torej, da enakovrednosti prirednih sestavin ni mogoče razumeti samo strukturoskladenjsko, ampak mora biti vedno upoštevan pomen teh sestavin (Kunst Gnamuš 1981: 121).

Pretvorbe samo še potrjujejo, da je vloga sredstva dejanja (Sd) neposredno povezana z dejanjem (De), tako da je sredstvo pogosto samodelovalno in učinkuje na predmet, ne da bi pri tem moralo postati orodje. Zato sredstvo dejanja (Sd) lahko nadomešča vršilca dejanja (Vd). Orodje dejanja (Od) pa je samo posrednik med vršilcem dejanja (Vd) in predmetom dejanja (Pd), zato ne more nadomeščati vršilca dejanja (Vd). Sredstvo nasproti orodju izraža tudi samodelovalne lastnosti.

²³ O tem Fillmore 1968: 22, pri nas pa s prenašanjem te teorije tudi O. Kunst Gnamuš 1981: 30sl.

Strukturoskladenjsko oz. površinskoizrazno ločevanje orodnikov z udeležensko vlogo sredstva dejanja (Sd), orodja dejanja (Od) in vršilca dejanja (Vd) je npr. v angleščini²⁴ razlikovalno izraženo, predvsem v trpniku, s predložnim morfemom *by* za Sd in Vd in s predložnim morfemom *with* za Od, npr. *I go to school by car* (= Sd, 'V šolo grem z avtomobilom'), *He was killed by a terrorist* (= Vd, '(On) je bil ubit od teroristov') : *You can cut the bread with that knife* (= Od, 'Ti lahko odrežeš kruh s tem nožem'). To samó potrjuje samodelovalno zmožnost predvsem vršilca dejanja (Vd), kot potencialni izvor delovanja se mu pridružuje še sredstvo dejanja (Sd), medtem ko je orodje dejanja (Od) pasivni udeleženec dejanja. Primeri uporabe orodnika v trpniku pa kažejo, da samostalnik za predložnim morfemom *by* označuje predvsem Vd, ko pa tega ni, lahko tudi Sd ali celo Od, npr. pri *The window was broken /by a boy/by a ball* nasproti *The window was broken with a ball/*with a boy*, kjer samostalnik za *with* v trpniku lahko označuje samo Od, v tvorniku pa tudi družilnik, npr. *You're coming with us* (Quirk – Greenbaum 1993: 160).

1.2.1 Orodniška vezava oz. vezljivost orodja/sredstva ob glagolih *delati* in *iti*

(1) Pri glagolu *delati* je lahko pomenski poudarek na poteku oz. načinu poteka delovanja – 'izpolnjevati, izvrševati, opravljati kako nalogo, delo ali aktivnost sploh' še posebej poudarja pomenskoskladenjsko nevezljivo vlogo lastnostnih okoliščin – zahteva skladenjskoobvezni prislovni modifikator načina: *Odbor /dobro/ dela, Nekateri člani /slabo/ delajo, Avto mu /dobro/ dela, Dela /kot stroj/črna živina/, Delajo /z veseljem/izkušnji/*:

Določnejši/aktualnejši pomen označuje 'vrsto delovanja' – 'opravljati delo na določenem področju' in zahteva obveznovezljivo prislovno določilo, ki ga navadno uvaja predložni morfem glagola, npr. pri *Kulturno/Politično delati* se obveznovezavni neleksikalizirani udeleženski izglagolski predložni morfem, impliciran v *kulturno/politično*, odkriva s pretvorbami v pomenu 1.1.1 'razvijati': *Delajo v kulturi/politiki*; leksikalizirani predložni morfem pa je izražen v pomenih 1.1.2 'nasprotovati' *Delajo proti okupatorju*, 1.1.3 'usmerjati' *Delajo z mladino*, 1.1.4 'prizadevati si' *Delajo za odpravo zaostalosti*, 1.1.5 'prispevati' *Delajo v korist človeštva*, 1.1.6 'sodelovati/delovati' *Delajo pri društvu, Delajo v organizaciji*.

'Ukvarjanje s konkretno dejavnostjo' je vezljivostno označeno s predmetno vezavo, tudi z vezavo človeškega udeleženca: *Dela v trgovini, Dela pri računalnikih, Delajo s kemikalijami/s knjigami/s stroji; Rože delajo popke, Žene delajo okraske*.

V pomenu 'razmerja delovanja' lahko soobstajata orodniška predmetna vezava in primično (izsamostalniško) prislovno določilo načina kot potencialno vezljivi modifikator: *S knjigo/Z njo delajo kakor s cunjo/v skladu s predpisi, Dela s pravopisom / na/pri pravopisu* ipd.

Prikazi v Vezljivostnem slovarju (Žele 2008) ob vsakem pomenu ponujajo tudi istovezljive ustreznice, ki (tudi) pomenljivo odkrivajo vezljivostne razlike in posebnosti (vezljivostni del razlage je podčrtan, nevezljivi modifikatorji so v poseševnicah):

²⁴ Prim. Quirk idr. 1994: 559.

délati -am T_{De/Dg/Pr} nedov.

2. *délati*₂ v posplošenem pomenu *kdo/kaj delovati proti komu/čemu / za koga/kaj / pri/na/v/po/ob čem, s kom/čim* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam₃₋₆ – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: Dela proti svoji vesti, Dela za otroke // *kdo/kaj nasprotovati proti komu/čemu, Sam₁ – pSam₃*: Delajo proti teroristom // *kdo/kaj prispevati, prizadevati si za/v koga/kaj, Sam₁ – pSam₄*: Delajo v korist človeštva, Delajo za odpravo zastalosti // *kdo/kaj razvijati, sodelovati, delovati pri/na/v čem, Sam₁ – pSam₅*: Dela pri društvu, Delajo v kulturi / v politiki, Dela v organizaciji // *kdo/kaj usmerjati, upravljati, organizirati se s kom/čim, Sam₁ – pSam₆*: Delajo z mladino, Delajo s pravosodnimi predpisi; prim. *delovati, obratovati, organizirati se, prizadevati si, upravljati, usmerjati se*

3. *délati*₂ *kdo/kaj izražati delovni odnos pri/na/v/po/ob čem / s kom/čim* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čem / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam_{3/6} – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: S knjigami / spoštljivo/ delajo, Z njo /grdo/ delajo, Delajo s pravopisom / na pravopisu; prim. *ravnáti*

délati z/s -am z/s T_{De/Dg/Pr} nedov.

1. *délati z/s*₂ v posplošenem pomenu, *kdo/kaj delovati s kom/čim* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čem / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam₆ – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: Delajo z mladino, Delajo s pravosodnimi predpisi; prim. *usmerjati, upravljati, organizirati se*

2. *délati z/s*₂ v posplošenem pomenu, *kdo/kaj delovati s čim* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čem / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam₆ – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: Delajo z računalniki; prim. *obravnávati, uporabljati, upravljati*

(2) Z vidika premikanja in sredstva oz. načina premikanja je za vezljivostno vedénje dobra orientacija osnovni glagol ITI.

V okviru splošnopomenskosti glagola *iti* se lepo potrjuje vloga orodnika tudi v Vezljivostnem slovarju (Žele 2008; vezljivostni del razlage je podčrtan, nevezljivi modifikatorji so v poševnicah):

íti grém in grém P_{Pr/C/Dg} nedov. in dov. grémo in grémo

1. *íti*₁₍₂₎ *kdo/kaj premikati se s korakanjem (mimo koga/česa / proti komu/čemu / v/na/skozi/čez koga/kaj / po/ob čem / pred/za kom/čim / kod/kam)* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čem / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – (pSam₂₋₆/Prisl_k) – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: Šel je (po prehodu za pešce) /s kolesom/, Stražar je šel (pred njim) /s kolesom/, Šel je (mimo nas) /v taksiju // v posplošenem pomenu *kdo/kaj premikati se (od kod / kod/kam) v določeno smer sploh* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čem / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – (pSam₂₋₆/Prisl_k) – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: /Z avtom/ je šel /osemdeset kilometrov na uro/, Delci snovi počasi gredo (na dno), Kri gre (od srca po vsem telesu); prim. *krožíti/króžíti, letéti, peljáti, premikati se, sédati, sesédati se*

2. *íti*₂ *kdo/kaj premikati se na/v kaj / kam* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čem / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam₄/Prisl_k – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: Vsak dan gre na pokopališče, Zjutraj je šel /peš ali z avtobusom/ v mesto, Gre /z vlakom/ na Jesenice, Šli so /s helikopterjem/ na Triglav // *kdo/kaj premikati se h komu/k čemu / na/v/po kaj* /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čem / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam_{3/4}/Namen – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v}

$_{\text{kot}}/p\text{Sam}_{2-6}/\text{Prisl}_{\text{n/kol/vz}}/$: Šel je /z letalom/ k sorodnikom na obisk, Šli so v bolnico na pregled, Šel je v gostilno h kosilu, Šel je /z vozom/ v gozd po drva, Šel je v mesto nakupovat, Šel je na predavanje, na sestanek

Ko ni več težišče na sestavini ‘premikanja’, temveč na dogodku, kar potrjujejo tudi na koncu naštetih istovezljive ustreznice:

5. $\text{íti}_{2(3)}$ pog. knj. $\text{kdo/kaj potegniti, seči, vrtati (s čim) čez/skozi/v/na koga/kaj / po kom/čem / kam/kod / kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/ na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – (pSam₆) – Sam_{4/5}/Prisl_k – / $_{\text{kot}}\text{Sam}_1/\text{Prid}_{\text{k/v/kol}}/p\text{Sam}_{2-6}/\text{Prisl}_{\text{n/kol/vz}}/$: Šel je /z roko/ čez čelo, Po tem mestu je šla (s cunjjo), (S svedom) je šel v notranjost zmesi, Pri skoku je šel preveč naprej, V svojih raziskavah ni šel tako daleč; prim. *potegniti/potégniti, séči, vrtati*$

9. íti_2 v oslabljenem pomenu $\text{kdo/kaj a) biti usmerjen v/na kaj / kam, Sam}_1$ – (pSam₆) – pSam₄/Prisl_k: Šli so (samo z enim kovčkom) v boljšo prihodnost, Država gre (z eno četico) v vojno, brezos. Šlo je na jesen, b) *biti v stanju usmerjenosti pred/na/v kaj / kam, Sam}_1 – pSam₄/Prisl_k: Ura gre naprej/nazaj, Šla je na dopust, Šel je v službo, Šla je v zakon z njim, Za to dejanje bo šel pred sodnika, Predlog bo šel na glasovanje, c) *pridružiti se h komu / k čemu, vstopiti v/med koga/kaj, Sam}_1 – (pSam₆) – pSam_{3/4}/Prisl_k: Šel je (z nekaj hrane v nahrbtniku) k partizanom/tabornikom, Šel je v partijo, pog. knj. Šel je k filmu, Šel je med potapljače; prim. *pridružiti/pridružiti se, usmérjati se, vstopiti/vstópati***

12. íti_2 $\text{kdo/kaj biti glede na estetske lastnosti postavljeno k čemu / s čim / kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/ koliko/zakaj/, Sam}_1$ – pSam_{3/6} – / $_{\text{kot}}\text{Sam}_1/\text{Prid}_{\text{k/v/kol}}/p\text{Sam}_{2-6}/\text{Prisl}_{\text{n/kol/vz}}/$: K tej obleki gredo /kot edini ustrezní/ visoki čevlji, Ti čevlji gredo s to obleko; prim. *natakníti/natákniti, postavíti, správití, státi (stojím)*

V nasprotju z zgornjimi pomeni glagola *iti* pomeni glagolov *peljati se* in *peljati*, ki pa uvajajo samo vezljivo rabo sredstva ali orodja:

peljáti se péljem se tudi $\text{-ám se R(P) nedov.}$, pélji se peljíte se ; péljal se

1. $\text{peljáti se}_{2(3)}$ $\text{kdo/kaj s prevoznim sredstvom premikati se od-do/mimo koga/česa / proti/h komu / k čemu / na/v/skozi/čez kaj / po/na čem / za/med/nad/pod kom/čim / kod/kam (s kom/čim) /na/v/po čem / za/s/ pod kom/čim / kako/, Sam}_1$ – pSam₂₋₆/Prisl_k/Namen – (pSam₆) – /pSam_{5/6}/Prisl_n: Peljali so se od začetka do končne postaje, (Z avtobusom) so peljali po avtocesti, /V diru/ so se peljali mimo, /Z veliko hitrostjo/ se je peljal naprej, Jest se je peljal na drugo stran mesta, (Še z drugimi) se je peljal v prvo gostilno, pog. knj. Peljal je do prve bencinske črpalke; prim. *gnáti se, letéti, plúti, premíkati se*

peljáti péljem tudi -ám R(P) nedov. , pélji peljíte ; péljal

1. $\text{peljáti}_{3(4)}$ $\text{kdo/kaj s prevoznim sredstvom spravljati koga/kaj od-do/iz/s koga/česa / proti/h komu / k čemu / na/v/skozi/čez kaj / po/na čem / za/med/nad/pod kom/čim / kod/kam (s kom/čim) /na/v/po čem / za/s/ pod kom/čim / kako/, Sam}_1$ – Sam₄ – pSam₂₋₆/Prisl_k/Namen – (pSam₆) – /pSam_{5/6}/Prisl_n: Tujo delegacijo so (s posebnim diplomatskim spremstvom) peljali v mesto, Vsa zidarški material so do gradbišča ali celo na gradbišče peljali /v/na prikolici/, (S splavom) jih je peljal čez reko, Peljala jo je /pod roko/ k zdravniku, K izviru so peljali živino napajat, /Z veseljem/ jo je peljal na ples/plesat (z novim motorjem), Vodič jih je /z dvignjeno tablo/ peljal po mestu, /Samo za uzdo/ je lahko peljal konja noter, pren. Služba ga pelje v vse hiše, čustv. Radovednost ga je peljala k njim; prim. *goníti, vodíti*

2 Za sklep

Pogoj za vezljivost je konkretna (denotatna) pomenskost udeležencev in tudi konkretna pomenskost glagolov – vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost namreč hkrati pomeni spremembo iz predmetne (prave udeleženske) vezljivosti v prislovnodoločilno vezljivost, in vsak pomenski odmik glagolov v oslavljeni pomen hkrati pomeni odmik v povedkovo/določilno/ vezljivost. Povedkove udeležence in z njimi tudi (pomožno) povedkovodoločilno vezljivost opravičujejo primeri, kjer sicer vsebinski udeleženec pomenskoscladenjsko tudi natančneje lastnostno oz. načinovno opredeljuje povedkov glagol, npr. iz športa *On plava kravl in metuljčka* ali drugi primeri tipa *govoriti slovensko*.

Vezljivostna posebnost so t. i. sestavljeni udeleženci zaradi dvoje udeleženske vloge – to so primeri, ko v okviru vršilskosti en sestavni del udeleženca prevzame vodilno udeležensko vlogo vršilca/nosilca dejanja, drugi sestavni del udeleženca pa je v vlogi vezljive okoliščine načina dejanja.

Literatura

- Apresjan 1995 = J. D. Apresjan, *Leksičeskaja semantika: sinonimičeskie sredstva jazyka*, Moskva: Jazyki russkoj kul'tury, ²1995.
- Bajec 1959 = A. Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika IV: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959.
- Buttler 1976 = D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny: walencja wyrazów*, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1976.
- Černelič Kozlevčar 1979/80 = I. Černelič Kozlevčar, O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce, *Jezik in slovstvo* 25 (1979/80), št. 2, 45–47.
- Daneš idr. 1987 = F. Daneš idr., *Větné vzorce v češtině*, Praha: Academia, 1987.
- Dular 1982 = J. Dular, *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja): doktorska disertacija*, Ljubljana.
- Fillmore 1968 = C. J. Fillmore, The Case for Case, v: *Universals in Linguistic Theory*, ur. E. Bach – R. T. Harms, New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1968, 1–88.
- Fillmore – Langendoen 1971 = C. J. Fillmore – D. T. Langendoen (ur.), *Studies in Linguistic Semantics*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971.
- Golden 2001 = M. Golden, *O jeziku in jezikoslovju*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, ²2001.
- Grepl idr. 1998 = M. Grepl idr., *Skladba češtiny*, Praha: Votobia, 1998.
- Hajičová idr. 1983 = E. Hajičová idr., Větná stavba a aktuální členění ve slovan-
ských jazycích z porovnávacího hlediska, *Československá slavistika* 1983, 139–149.
- Hrakovski idr. 1985 = V. S. Hrakovskij idr., *Tipologija konstrukcij s predikatnymi aktantami*, Leningrad: Nauka, 1985.

- Ivančikova 1965 = E. A. Ivančikova, O strukturnoj fakul'tativnosti i strukturnoj objazatel'nosti v sintaksise: materialy i soobščeniya, *Voprosy jazykoznanija* 14 (1965), št. 4, 84–94.
- Karolak 2001 = S. Karolak, *Od semantiki do gramatyki: wybór rozpraw*, Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, 2001.
- Kopečný 1973 = F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha: SPN, 1973.
- Korpus slovenskega jezika *FidaPLUS*, <http://www.fidaplus.net/>.
- Kunst Gnamuš 1981 = O. Kunst Gnamuš, *Pomenska sestava povedi*, Pedagoški inštitut: Ljubljana, 1981.
- MČ 3 = M. Grepl idr., *Mluvnice češtiny 3: skladba*, Praha: Academia 1987.
- Moskalska 1973 = O. I. Moskal'skaja, 1973: Problemy semantičeskogo modelirovanija v sintaksise, *Voprosy jazykoznanija* 22 (1973), št. 6, 33–43.
- Muravenko 1998 = E. V. Muravenko: O slučajah netrivial'nogo sootvetstvija semantičeskikh i sintaksičeskikh valentnostej glagola, v: *Semiotika i informatika* 36, Moskva: Russkie slovari, 1998, 71–81.
- Novotný 1979 = J. Novotný, Dualismus subjektu a predikátu a postavení predikace z hlediska valenční teorie, *Slovo a slovesnost* 40 (1979), št. 4, 286–294.
- Orešnik 1994 = J. Orešnik, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Ljubljana: SAZU, 1994 (Dela razreda za filološke in literarne vede 40).
- Orlovský 1965 = J. Orlovský *Slovenská syntax*, Bratislava: Obzor, 21965.
- Padučeva – Rozina 1993 = E. V. Padučeva – R. I. Rozina, Semantičeskij klass glagolov polnogo ohvata: tolkovanje i leksiko-sintaksičeskie svojstva, *Voprosy jazykoznanija* 42 (1993), št. 6, 5–16.
- Páleš 1990 = E. Páleš, Sémantické roly slovenských sloviess, *Jazykovedný časopis* 41 (1990), št. 1, 30–48.
- Partee 1971 = H. B. Partee, On the Requirement that Transformations preserve Meaning, v: *Studies in Linguistic Semantics*, ur. C. J. Fillmore – D. T. Langendoen, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971, 1–21.
- Pauliny 1943 = E. Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa: štúdia lexikálno-syntaktická*, Bratislava: SAV, 1943 (Spisy Slovenskej akademie vied a umení 2).
- Quirk – Greenbaum 1993 = R. Quirk – S. Greenbaum, *A University Grammar of English*, Hong Kong, 271993.
- Quirk idr. 1994 = R. Quirk idr., *A Comprehensive Grammar of the English Language*, New York, 201994.
- Sgall idr. 1986 = P. Sgall idr., *Úvod do syntaxe a sémantiky: některé nové směry v teoretické lingvistice*, Praha: Academia, 1986.
- SLP = A. Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- SSB = A. Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Švedova 1980 = N. J. Švedova, *Russkaja grammatika 2: sintaksis*, Moskva: Nauka, 1980.

- Toporišič 1982 = J. Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
Toporišič 2000 = J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
Uličný 2000 = O. Uličný, *Instrumentál v struktuře české věty*, Praha: Universita Karlova – Karolinum, 2000.
Vidovič Muha 1984 = A. Vidovič Muha, *Nova slovenska skladnja* J. Toporišiča, *Slavistična revija* (1984), št. 2, 142–155.
Vidovič Muha 1985 = A. Vidovič Muha, *Primeri tvorbnih vzorcev glagola*, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 21 (1985), 47–61.
A. Vidovič Muha 1998 = A. Vidovič Muha, *Pomenski preplet glagolov imeti in biti – njuna jezikovnosistemska stilistika*, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 4, 293–323.
Žele 2008 = A. Žele, *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*, Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).

On the boundary between valency and (obligatory) optionality

Summary

The boundary and also the crossover between valency and optionality is part of the participants that express means, instrument, or manner: *with what* and *how* something is created or managed. This offers numerous opportunities, both non-linguistic and linguistic. The condition for valency is a concrete object participant because it is only with this that, between the action/event (expressed through a sentence) and reality or being (expressed through a participant), a primary spatial relationship is also established. Indirect evidence for this includes valent spatial adverbs or valent adverbial modifiers of place; if this is a concrete participant together with a verb with a concrete meaning in the sentence, one is grammatically dealing with a valent object and, if this concrete participant stands next to a verb with a generalized or very general meaning, one is grammatically dealing with a valent adverbial modifier of manner; for example, *obrusiti s brusnim papirjem* ‘to sand with sandpaper’ (with what?) : *obdelati z brusilko* ‘to shape with a grinder’ (how?), *odpeljati se z avtobusom* ‘to leave on a bus’ (with what?) : *odpraviti se z avtobusom* ‘to leave on a bus’ (how?) and so on. Every semantic shift of verbs into semantic generalization simultaneously represents a change from objective (true participant) valency into adverbial-modifier valency, and every semantic shift of verbs into a weakened meaning simultaneously represents a shift into predicate/modifier valency; for example, *delati z dletom/krampom* ‘to work with a chisel/pick’, *delati strojno* ‘to work with a machine’ (how? = due to the great semantic generalization of the verb, this may be predicate or predicate-modifier valency) versus *rezljati z dletom* ‘to carve with a chisel’/ *strojno* ‘with a machine’/ *laboratorijsko* ‘in a laboratory’/ *v laboratoriju* ‘in a laboratory’ (with what? = with a chisel = predicate valency, how? = with a machine = adverbial-modifier valency, where? = adverbial-modifier valency); as already stated, in addition and especially from the perspective of the participants,

a necessary condition for valency is the concrete (objective or content-based) semantics of the participants—for example, *delati z dletom* ‘to work with a chisel’, *delati z besedilom* ‘to work with a text’—versus the nonvalent abstract semantics of the participants (these are usually attributive circumstances); for example, *delati z veseljem / veselo* ‘to work with joy’.

These examples also confirm that in the sentence-element division between (prepositional) objects and adverbial modifiers it is necessary to take into account, in addition to the grammatical aspect, the communicative aspect as well, or especially the functional perspective of an utterance. Thus, for example, the semantic emphasis is on *sekira* ‘axe’ when this means ‘bodily harm’, and otherwise the semantic emphasis is on *pretiti* ‘to threaten’ because here *sekira* only means ‘one of various tools in a threat.’

From the perspective of pleonasm, in the example *sekati s sekiro* ‘to cut with an axe’ specifying the participant *sekira* ‘axe’ seems excessive at first glance, but in fact specifying it has a distinguishing semantic role in the sense of ‘to cut with an axe and not with some other cutting tool’ and is therefore an object in the sentence-element sense.